

НА СРЕМ

Борците од Македонија
во завршните операции
за победа над фашизмот

НА СРЕМ

**Борците од Македонија во завршните
операции за победа над фашизмот**

Содржина

ВОВЕД	1
ПОДГОТОВКИТЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ ЕДИНИЦИ ЗА СРЕМСКИОТ ФРОНТ	3
ВОСПОСТАВУВАЊЕТО НА ФРОНТОТ И НЕГОВОТО ЗНАЧЕЊЕ	7
ВОЕНИТЕ ДЕЈСТВИЈА И ПРОБИВОТ НА ФРОНТОТ	11
КАПИТУЛАЦИЈАТА И КРАЈОТ НА ВОЈНАТА	17
ЕДИНИЦИ, ОФИЦЕРИ И БОРЦИ	21
ЖРТВИ И ПОСЛЕДИЦИ	25
БОРЦИТЕ И ЦИВИЛНОТО НАСЕЛЕНИЕ	29
ВРАЌАЊЕТО НА БОРЦИТЕ И НИВНИОТ ДОЧЕК	33
СЕЌАВАЊА И ОБЕЛЕЖЈА	37
БИБЛИОГРАФИЈА И СВЕДОШТВА	41

ВОВЕД

Сремскиот фронт претставувал најголемо воено боиште на територијата на поранешна Југославија за време на Втората светска војна. Во временски период од 7 месеци (од крајот на октомври 1944 до крајот на мај 1945 година), на овој фронт и во последователните борби кои следеле за целосно ослободување на земјата и справување со непријателските елементи, се воделе едни од најтешките битки во кои биле дадени некои од најголемите жртви. Исходот од овие борби ја обележал големата победа на народноослободителната војска (НОВ) и партизанското движење на Југославија. Како составен дел од ова движење, свое значајно место и улога во победата имало и народноослободителното и антифашистичкото движење на Македонија.

Уште од почетокот на Втората светска војна и капитулацијата на Кралска Југославија, а во нејзините рамки и на Вардарска Македонија, во април 1941 година, македонските патриоти и антифашисти се ориентирале на отпор против новите окупатори. Ослободителното движење, кое се развило во Македонија во текот на следните години, било во тесен сојуз и координација со останатите ослободителни и антифашистички движења во Југославија и во поширокиот регион, а преку нив и со глобалната антифашистичка коалиција, предводена од СССР, САД и Велика Британија. Југословенските комунисти, а заедно со нив и македонските, ја презеле задачата да ја ослободат окупираната и поделена земја и да изградат нова, поправедна заедница на рамноправни народи и народности. Во таквите нивни замисли, неизоставно била предвидена и Македонија, како слободна држава на македонскиот народ и останатите националности кои живеат на нејзина територија. Ваквите идеи, своја првична реализација добиле кон крајот на ноември 1943 година, на Второто заседание на АВНОЈ, кога била прогласена новата демократска и федеративна Југославија, со Македонија како една од нејзините конститутивни републики. Во Македонија, одлуките на АВНОЈ довеле до организирање на Првото заседание на АСНОМ, на 2 август 1944 година, на кое биле донесени најважните одлуки и биле поставени основите на современата македонска држава. Во меѓувреме, македонските воени единици, со помош и поддршка од сојузниците, воделе непрекинати операции за ослободување на земјата од окупаторските власти и нивните профашистички сојузници. Овие борби кулминирале во текот на месеците септември, октомври и ноември 1944 година, кога се воделе завршните операции кои резултирале со конечното ослободување на југословенска Македонија.

ПОДГОТОВКИТЕ НА МАКЕДОНСКИТЕ ЕДИНИЦИ ЗА СРЕМСКИОТ ФРОНТ

Ослободувањето на Македонија не значело и крај на борбените дејствија на македонските единици во текот на Втората светска војна. Борците веднаш биле исправени пред нови предизвици, учество во завршните операции за ослободување на Југославија и во конечната победа против фашизмот.

Во Македонија, подготовките за испраќање на воените единици на Сремскиот фронт започнале непосредно по ослободувањето на земјата. Така, веќе во декември 1944 година била извршена нова реорганизација на воените единици, која, меѓу другото, вклучувала и мобилизација на воено способното машко население, со цел зголемување на бројниот состав на армијата. Со тоа, од околу 66 000 борци и старешини, колку што броела македонската војска кон крајот на ноември 1944 година, во почетокот на 1945 година нејзиниот број се зголемил на повеќе од 83 000 борци.

За испраќање на фронтот во Срем бил подготвен 15-от македонски народноослободителен ударен корпус, во чиј состав влегувале 42-та и 48-та народноослободителна ударна дивизија, со свои бригади и баталјони, како и неколку помали самостојни и приштапски единици. Корпусот бил формиран уште во првата половина на октомври 1944, а по реорганизацијата во јануари 1945 година, броел околу 15 400 борци и старешини.

Освен реорганизацијата и пополнувањето со нови борци, подготовките за Сремскиот фронт вклучувале и организирање воени и политички курсеви за борците и офицерскиот кадар, снабдување со ново оружје и воена опрема, обуки за нивно ракување и слично. Во обуката зеле учество и советски инструктори, кои за таа цел биле приклучени кон Главниот штаб на НОВ на Македонија.

Офицерски курс во Скопје

Виши воени офицери, советски инструктори и борци на 15-от корпус пред скопските касарни, во подготовки на корпусот за Сремскиот фронт. 1 јануари 1945 година

Митинг во Скопје по повод одржувањето на Вториот конгрес на Народноослободителниот младински сојуз на Македонија (НОМСМ)

Побуна на артилериската бригада

Во текот на подготовките за заминување на единиците на Сремскиот фронт се случил и бунт на дел од припадниците на артилериската бригада, кои биле сместени во касарните на тврдината Кале во Скопје. Меѓу борците од бригадата најпрво се појавило незадоволство поради присуството на српски инструктори во единицата. Истовремено, се прошириле информации дека по војната ќе се вратат стариот поредок и српскиот крал. Во исто време, во Офицерскиот дом на плоштадот во центарот на Скопје се одржувал Вториот конгрес на Народноослободителниот младински сојуз на Македонија (НОМСМ) на кој, меѓу другото, требало да се разговара и за испраќањето на македонските воени единици на Сремскиот фронт. Незадоволните борци планирале да го искористат овој настан за гласно да го изразат своето несогласување и да побараат одговори од Главниот штаб и лично од генералот Михајло Апостолски.

Во неделата, на Божиќ, 7 јануари 1945 година, стотина војници, повеќето припадници на Првиот дивизион на артилериската бригада, со оружје се симнале од Калето и преку Камениот мост стигнале пред Офицерскиот дом, каде побарале да им се обрати командантот на Главниот штаб, генералот Апостолски. По патот тие носеле транспаренти и извикувале пароли од типот: „Не сакаме на Срем, сакаме на Солун“, „На Солун, на Солун!“, „Не на Берлин, туку на Солун“ и слично. Истовремено, се слушале и извици за поддршка на македонската војска и нејзиниот командант. Во таква атмосфера, пред побунетите војници се обратил генералот Апостолски, кој побарал војниците да ги следат неговите наредби и да се вратат во касарните. Брзата интервенција на генералот и на Главниот штаб ја смириле ситуацијата. Војниците го послушале својот командант и се вратиле во касарните.

Во наредните денови, повеќето актери во овие настани биле уапсени и сослушани од страна на Службата за државна безбедност (ОЗНА), а дел од нив завршиле и во притвор. По извршената истрага, 38 офицери и војници биле изведени пред Воениот областен суд во Скопје и обвинети за организирање и поттикнување на бунт, како и за неизвршување на наредбите на повисоките офицери. Првично, Воениот суд осудил 12 обвинети лица на смртна казна, а 23 биле осудени на условни и временски казни. Сепак, во понатамошните судски постапки кои следеле, казните на сите осудени им биле значително намалени, а дел биле и помилувани. Со тоа, не била извршена ниту една смртна казна. Најтешко засегнатите завршиле со затворски казни во траење од неколку години и губење на граѓанските права на одредено време.

„Бунтот на Кале“ довел до реорганизација на артилериската бригада и расформирање на Првиот дивизион. Припадниците на оваа бригада подоцна биле приклучени кон двете новформирани артилериски бригади кои, како дел од 42-та и 48-та дивизија, биле испратени на Сремскиот фронт.

Барањето на војниците за одење на Солун било повеќе емотивно, отколку реално. Одлуката за испраќање на своите единици на Сремскиот фронт, македонското политичко и воено раководство ја донесло во тесна координација и по налог на југословенското врховно водство, на чело со Јосип Броз Тито. Ваквата одлука била во согласност со реалните и објективни состојби на теренот и со југословенскиот државен интерес за ослободување на останатиот дел од земјата. Уште повеќе, ваквата одлука била во согласност и со стратешката ориентација на силите на антифашистичката коалиција, САД, СССР и Велика Британија. Имено, во тоа време, под паролата „Сите на Берлин“, коалицијата забрзано се подготвувала за последната голема

Борците од 48-та дивизија, Втората артилериска бригада, Првиот дивизион, Првиот баталјон, во касарната во Скопје. Јануари 1945

Смотра на борците на Четвртата бригада пред касарните во Скопје, пред заминувањето на Сремскиот фронт. Јануари 1945

Припадниците на 48-та дивизија, Втората артилериска бригада, Првата батерија, полагаат заклетва пред старешините пред заминувањето на Сремскиот фронт. Пред борците зборува командантот на Главниот штаб на НОВ на Македонија, генералот Михајло Апостолски

Банкет во Скопје пред заминувањето на македонските единици на Сремскиот фронт

офанзива на фронтите, со која требало да ѝ се зададе завршниот удар на нацистичка Германија и на нејзините сојузници. Од успехот на оваа операција зависела победата над фашизмот, а со тоа и крајот на војната. Во такви околности, секаква друга ориентација и одлука на македонското раководство и воените сили однапред била осудена на пропаст и директно би ги загрозила придобивките од национално-ослободителната и антифашистичка војна во Македонија.

Командантот на Главниот штаб на Македонија, Михајло Апостолски, комесарот Борко Темелковски – Лилјакот, во обиколка на единиците од 15-от македонски корпус на патот Скопје – Куманово, пред нивното заминување на Сремскиот фронт. Јануари 1945 година

Воспоставувањето на Фронтот и неговото значење

Првите македонски единици започнале да пристигнуваат на Сремскиот фронт во текот на јануари 1945 година. Најпрво, тие биле разместени во Земун, Батајница, Сурчин, Стара и Нова Пазова и во други околни места. Тука, македонските единици ја продолжиле обуката, добиле ново советско вооружување и техничка опрема. Истовремено, се организирале и разни други активности како подготвителни курсеви, културно-пропагандни манифестации и слично. Воените единици издавале и свои информативни гласила, најчесто во форма на билтени и сидни весници, преку кои борците редовно се информирале за ситуацијата на европските боишта и за сето она што ги очекува на фронтот.

Во меѓувреме, фронтот во Срем бил воспоставен уште од крајот на октомври 1944 година или непосредно по ослободувањето на Белград. Истиот го формирала германската воена команда за југоисток, со цел организирано повлекување на нејзините армиски единици од Грција и Албанија. Голем дел од овие единици се повлекувале и низ територијата на Македонија. Во овој период, германските позиции на фронтите биле многу тешки. Кон крајот на 1944 год., силите на Црвената армија веќе продреле во Унгарија, ја опколиле Будимпешта и излегле на езерото Балатон, со што ја загрозиле германската одбрана на Виена и Баварија. Нацистичките власти биле решени, по секоја цена, да ги бранат своите позиции во панонската низина. За таа цел била воспоставена цврста одбранбена линија, за што, пак, биле потребни јаки воени сили кои морале да се повлечат од Грција, Албанија и другите земји кои веќе биле загубени за Германците. Фронтите во Унгарија и Срем се наоѓале и во тесна врска со фронтовската линија во Италија и понатаму во Западна Европа. Од нивната одбрана

Борци на 15-от македонски корпус, 48 дивизија, поминуваат низ Батајница на пат за Сремскиот фронт

Смотра на единиците од 42-та дивизија во Земун. Од лево: Бено Русо и Миливоје Грозданиќ

Борци на Третата македонска бригада, 42 дивизија, на воена обука во Земун пред заминување на Сремскиот фронт

Борците на 14-та бригада добиваат оружје во Батајница

зависела судбината на самата Германија, а со тоа и на режимот на Адолф Хитлер и Вермахтот.

Воспоставувањето на Сремскиот фронт се поклопило со успешните операции кои ги водела НОВ на Југославија во овој период. Кратко по ослободувањето на Македонија било ослободено Косово, а до крајот на 1944 година и Црна Гора, Далмација, Санџак и делови од Херцеговина. НОВЈ во овие борби добила поддршка и од останатите сојузнички сили, од советската Црвена армија, од Бугарската армија (по превратот во Бугарија од 9 септември 1944 година), како и од албанското партизанско движење. Сето ова довело до создавање на еден стратешки фронт во Југославија, кој се протегал од реките Драва и Дунав, преку Срем, Источна Босна и Јужна Лика, до Јадранското Море.

Во одбрана на оваа широка фронтска линија, Германците најпрво стационариале околу 250 000 свои војници, а по повлекувањето на армиската група Е од Грција, оваа бројка нараснала на близу 450 000. Покрај сопствените сили, Германците можеле да сметаат и на дополнителни 230 000 колаборационистички елементи, кои ги вклучувале хрватските усташки и домобрански единици, српските четници, љотичевците, белогардејците и други помали групации. Наспроти нив, на почетокот, НОВ на Југославија броела околу 600 000 борци и старешини. Оваа бројка, во текот на пробивот и во завршните операции се зголемила на над 800 000 војници под оружје. Во прво време, овие сили биле помогнати од 64-от и 68-от стрелечки корпус на Советската армија, од дел од единиците на Првата бугарска армија, како и од една италијанска партизанска бригада и еден баталјон составен од словенечки борци. Како резултат на договорот меѓу врховниот командант на НОВЈ, Јосип Броз Тито и советскиот маршал Толбухин, во декември 1945 година, советските трупи постепено се

повлекле од Срем во Унгарија. Кратко потоа биле повлечени и бугарските единици. На тој начин, главниот товар на Сремскиот фронт останал на единиците на југословенската војска. Притоа, крајната цел на Тито и на југословенското воено-политичко раководство била јасна: ослободување, со сопствени сили, на целата територија на земјата и истовремено ликвидирање на сите колаборационистички и непријателски елементи.

Сиден весник на 48-та македонска ударна дивизија во Батајница

Борци на 15-от македонски корпус детално се запознаваат со конструкцијата на минофрлачот. Февруари 1945

Фудбалскиот тим на 42-та дивизија во Земун. Март 1945 година

Воени вежби на борците од 42-та дивизија кај Земун, пред пробојот на Сремскиот фронт. Февруари - март 1945

Воените дејствија и пробивот на Фронтот

На Сремскиот фронт, македонските единици главно биле концентрирани во Посавина каде воделе тешки борби против германските нацистички војски и нивните сојузници, усташите и домобраните. Во почетокот на април, бригадите во состав на 42-та и 45-та дивизија учествувале во операциите за пробив на северниот дел од Фронтот, на линијата помеѓу градовите Вуковар и Винковци.

Главната офанзива за пробив на Фронтот започнала на 12 април 1945 година, скоро 6 месеци по неговото воспоставување. Тој ден, единиците на Југословенската армија преминале во фронтален напад и по дводневни жестоки борби успеале ја пробијат германската и усташката одбрана на линијата меѓу градот Шид и вливот на реката Драва во Сава. Следниот ден, на 13 април, советската Црвена армија влегла во Виена, со тоа пресекувајќи го патот за извлекување на германските единици од Југославија. Воените дејства, со несмалена жестина, продолжиле и во деновите по пробивот на фронтот. Во наредниот период, повеќе од еден месец, силите на југословенската војска, по целата линија на фронтот, тргнале во прогон на разбиените германски единици и нивните сојузници, кои забрзано се повлекувале кон север.

Македонските воени единици од првиот ден биле активно вклучени во големата операција за пробив на фронтот. Уште на стартот, тие наишле на цврсто утврдените позиции на непријателот, а ситуацијата дополнително ја усложнувале многубројните мински полиња. Во првите денови од пробојот биле водени најтешките борби, кога биле дадени и најголемиот број жртви. Во многу тешки околности, пробивајќи се под жесток оган и низ мински полиња, во текот на два дена (12 и 13 април), единиците успеале да ја пробијат одбранбената линија, а по-

Борците на 15-от македонски корпус, кон позициите на Фрушка Гора

тоа и да ги ослободат градовите: Товарник, Винковци, Илинце, Шид, Шидски Бановци и другите помали места. Жестоките борби продолжиле непрекинато до средината на мај 1945 година. Во текот на овие борби, македонските единици учествувале и во ослободувањето на градовите: Гаково, Врпоље и Славонска Пожега. По успешно изведената офанзива, на 8 мај 1945, единиците на 42-та македонска дивизија влегле во Сесвете, во предградието на Загреб. Истиот ден, биле ослободени Загреб и Љубљана.

Борците на 48-та дивизија го чистат своето оружје на Сремскиот фронт

Тенковска единица пред Винковци

Во рововите на Сремскиот фронт

Копане ровови на позициите на Сремскиот фронт. Април 1945 година

Подвижни работилници за поправка на тенкови на 48-та македонска ударна бригада. Мај 1945

Борец на Првата македонска ударна бригада на позиции кај Стрижиовојно

Во рововите на Сремскиот фронт. Април 1945 година

Борци на Втората македонска ударна бригада на Сремскиот фронт

Практична обука на санитетскиот ред за време на пролетната офанзива

Тенковска единица во акција на Сремскиот фронт

Приштапска чета при 48-та македонска дивизија

Борци на македонските бригади во ослободена Славонска Пожега. Април 1945

Артилериска единица на Сремскиот фронт. Април 1945 година

Артилериска батерија на Сремскиот фронт

Командантот и политичкиот комесар со група старешини на Седмата (албанска) бригада, која учествувала на Сремскиот фронт

Група борци на Седмата (албанска) бригада, 42 дивизија, на Сремскиот фронт

Борци на 48-та македонска ударна дивизија на Сремскиот фронт

Раководители и борци на Првата македонска ударна бригада, 48 дивизија, на Сремскиот фронт. Април 1945

Борци на 48-та дивизија воспоставуваат врски на Сремскиот фронт. Април - мај 1945

Началникот на штабот на 48-та дивизија, капетанот Дако Кундачина, им предава одликувања на борците во Илок

Група офицери на 48-та македонска дивизија, снимани пред зградата на логорот „Јасеновац“. Април 1945

Група офицери на 48-та македонска ударна дивизија, пред родната куќа на Јосип Броз Тито во Кумровец. Мај 1945

Митралесци на Втората македонска бригада по борбите кај Банова Јаруга. Мај 1945

Босански Петровац во рушевини. Мај 1945 година

КАПИТУЛАЦИЈАТА И КРАЈОТ НА ВОЈНАТА

На 8 мај 1945 година, во доцните вечерни часови по средноевропско време, нацистичка Германија потпишала безусловна капитулација. Со тоа бил ставен крај на Втората светска војна во Европа. Следниот ден, 9 мај 1945 година, на првиот ден од победата против фашизмот, припадниците на 48-та македонска дивизија, заедно со останатите единици на Првата југословенска армија, марширале низ штотуку ослободениот Загреб, бурно поздравени од неговите граѓани.

Воените дејствија на југословенскиот фронт продолжиле и во деновите по официјалната германска капитулација. Германските армиски единици и нивните сојузници, во прв ред усташите, четниците и белогардејците, заедно со дел од цивилното население кое било под нивна контрола, одбивале да им се предадат на новите комунистички власти. Повеќето од нив се плашеле од одмазда и казна заради соработката со нацистите и сторените воени злосторства. Притоа, очајно се обидувале да се извлечат надвор од земјата, на териториите под контрола на англо-американските сили, каде, евентуално, би се предале.

Истовремено, припадниците на југословенската војска преземале акции за, како што се нарекувало, „чистење на теренот“ од сите фашистички и колаборационистички елементи. Овие акции вклучувале прогон, затворање, па и физичка елиминација на сите што се сметале за фашисти, народни непријатели или кои, на кој било начин, се огрешиле против партизанското движење; усташа, четници, домобрани, фолксдојчери итн. Во текот на овие активности, единиците на 48-та македонска дивизија делувале во Словенија, во правец на градовите Целје и Дравоград, додека, 42-та дивизија била испратена во Централна Босна, каде учествувала во чистењето од

Заробени усташа од борците на македонските единици на Сремскиот фронт. Мај 1945 година

Борци на Втората бригада, меѓу кои се наоѓа комесарот на бригадата Ристо Стојановски – Железни и заробени усташа. 16 мај 1945

преостанатите усташки и четнички елементи во овој регион.

По неколкудневна спротивставување, на 15 мај 1945 год., единиците на германската група армии Е, под команда на генералот Александар фон Лер, дефинитивно капитулирале и ѝ се предале на југословенската војска. Заедно со нив се предале и десетици илјади припадници на усташко-домобранските и четничките единици. Генералот Фон Лер бил заробен и подоцна му се судело, бидејќи бил еден од најодговорните за бомбардирањето на Белград, четири години претходно.

Крајот на борбените дејствија истовремено го означил и крајот на граѓанската војна во Југославија, која се водела меѓу различните националистички и профашистички елементи, од една страна, наспроти силите на народноослободителната и антифашистичка војска, предводена од Комунистичката партија на Југославија, од другата страна.

Колона заробени германски војници на Сремскиот фронт

Припадници на Втората артилериска бригада, меѓу кои командантот и комесарот на бригадата, стојат пред заробени германски војници кај Загреб. Мај 1945 год

Заробени германски војници во завршните операции за ослободување на Југославија

Заробени германски војници на Сремски фронт. Мај 1945 година

Заробени Германци на Сремскиот фронт

Колона заробени германски војници на Сремскиот фронт

Заробени германски војници на бродови се пренесуваат во заробенички логор на островот Вис. Јуни 1945 година

Единици, офицери и борци

Петнаесеттиот македонски народно-ослободителен ударен корпус, чии борци учествувале на Сремскиот фронт, бил составен од 42-та и 48-та македонска народноослободителна ударна дивизија. 42-та дивизија ја сочинувале: Третата македонска ударна бригада, Седмата бригада, позната уште и како албанска, 16-та бригада, како и една артилериска бригада. Додека во составот на 48-та дивизија делувале Првата и Втората народноослободителна ударна бригада, 14-тата младинска бригада „Димитар Влахов“ и Втората артилериска бригада.

На чело на 15-от македонски корпус, до јануари 1945 година, се наоѓал полковникот Тихомир Милошевски - Тико, а потоа полковникот Алекса Демниевски - Бауман. На фронтот, корпусот бил приклучен кон Првата армија на НОВЈ, под команда на генерал-лајтантот Пеко Дапчевик. По реорганизацијата на армијата, во април 1945 година, корпусот бил укинат, а неговите дивизии биле директно приклучени кон Првата југословенска армија. Во текот на активностите на Фронтот, корпусот, покрај другите активности, издавал и свој весник, „Удар“.

42-та дивизија делувала под команда на полковникот Миливоје Грозданиќ. Нејзини политички комесари биле Раде Гогов - Црноречки и Бено Русо - Коки. Во април 1945 год., непосредно пред пробивот на Фронтот, дивизијата броела околу 7 000 борци и старешини.

Во истиот период, 48-та дивизија имала 6 260 офицери и борци под оружје. Од декември 1944 година, на чело на дивизијата бил Боро Милевски. Политички комесар најпрво бил Боро Чаушев - Странцата, а потоа и Петар Пепељуговски (Стојче Црвениот). Дивизијата, на Сремскиот фронт издавала „Фронтот билтен“, а подоцна и весникот „Глас“.

Јордан Цеков Дане – командант на Третата македонска ударна бригада, 42 дивизија, 16 јануари 1945 година

Командант на Првата бригада бил Тихомир Шарески. Оваа бригада, на Сремски фронт го издавала весникот „Во борба“.

Втората бригада била под команда на Пецо Гудев и Раде Поповиќ - Душко. Политички комесари на бригадата биле Ристо Стојаноски - Железни и Илија Андреевски - Кагин. Оваа бригада посебно се истакнала во текот на пробивот на Фронтот, кога имала и најголем број загинали и ранети борци. На Фронтот, бригадата го издавала весникот „Нашиот удар“, од кој излегле 5 броја.

Третата бригада дејствувала како дел од 42-та дивизија. На Сремскиот фронт била активна од 12 април до крајот на војната. Се истакнала при операциите за чистење на теренот од непријателските елементи во Босна. Нејзини команданти биле: Коста Бољановиќ, Јордан Цеков - Дане и Васил Карангелески.

Четвртата бригада, подоцна позната како Седма албанска бригада, во најголем дел била составена од етнички Албанци. Во февруари 1945 година, броела околу 2 800 борци. На чело на бригадата се наоѓале: Нафи Сулејмани и Чедомир Ѓукиќ, а како политички комесари се споменуваат Кемал Аголи и Насер Кодра.

14-та младинска бригада „Димитар Влахов“, формациски влегувала во состав на 48-та дивизија. Таа броела околу 1 575 борци. Нејзин командант бил Боро Поцков - Мирко, а политички комесари биле Петар Пепељуговски и Тодор Атанасовски - Тошо.

16-та бригада била дел од 42-та дивизија и делувала под команда на офицерите: Вељко Ивковиќ и Блажо Илинчиќ.

Покрај наведените пешадиски бригади, на Сремскиот фронт делувале и две артилериски бригади, по една во секоја дивизија.

Заменикот на комесарот, Ристо Бужаровски и офицерот за безбедност, Цане Андоновски, во Нова Пазоваа

Членовите на штабот на Првата македонска ударна бригада

Борци на Првата македонска ударна бригада пред нападот на Славонска Пожега: Димче Митревски, Боро Кралевски, Санде Пејовски, Паула Бошевска

Истакнати извидници на Сремскиот фронт. Од лево на десно: Бобе Стојанов (десетар), Бобе Алексов (десетар), Живко Стојанов

Членови на штабот на 42-та дивизија во ослободен Загреб. Од лево на десно: Коста Јашмак, Бено Русо, Миливоје Грозданиќ и Мирко Буриќ

Борци на 16-та бригада, 42 дивизија, на Сремскиот фронт

Тихомир Шарески (десно), командант на Првата македонска ударна бригада и Хаџи Сали, началник на ОЗНА, на Сремскиот фронт. Април 1945 година

Борци на Седмата бригада (албанска). Од лево на десно: Андон од Дебар, Хамо Муминовик и Павле

Митралеска чета на 48 дивизија, Втора ударна бригада, Трет баталјон кај Нова Пазова, 10 април 1945. На сликата: Методија Ристески (Конески) - 19 г. (прв од лево); Цветко Спиркоски - 19 г. Димо Спиркоски - 19 г. Орде Велески - 20 г., сите од Прилеп.

Борци на Првата бригада, 48 дивизија, меѓу кои се и членови на Агитпроп. Април 1945

Узеири Узеир, интендант на Седмата албанска бригада на Сремскиот фронт. Март 1945

Командантот на Втората југословенска армија, Коча Поповиќ (прв од лево), зборува на митингот во ослободен Загреб. Првиот од десно е Алексо Демниевски - Бауман. 9 мај 1945

Група борци на Сремскиот фронт, меѓу кои се наоѓаат: Шаин Садик од Битола (во средина), заменик-командант на Седмата (албанска) бригада и на Пршевската бригада и Муарем од Кичево (втор од лево) - командант на баталјон

Жртви и последици

Сремскиот фронт претставувал алка во поврзувањето на сојузничките фронтови во Западна и Источна Европа. Задачата на југословенската армија била да го прекине повлекувањето на германските сили на југословенска територија и со тоа да ѝ помогне на Црвената армија во нејзините операции во Унгарија и Австрија. Освен со советската армија, борбените активности на фронтот се одвивале во тесна координација и со останатите сојузници, во прв ред со англо-американските сили во Италија. Повеќето воени аналитичари сметаат дека поради стратегиското значење кое го имала, германската одбранбена линија на Срем била една од најсилно утврдените. Оваа линија ѝ го чувала грбот на германската одбрана на унгарскиот фронт и било практично невозможно да се пробие сè до почетокот на април 1945 година, кога Црвената армија ја пробрила одбраната кај Будимпешта и последователното освојување на Виена. Тука, меѓу другото, треба да се бараат причините за долготрајноста и жестокоста на борбените операции водени на овој фронт.

Од друга страна, НОВ на Југославија, на фронтот во Срем за прв пат се соочила со нов начин на војување. Наместо дотогаш практикуваната партизанска и герилска борба, борците сега биле исправени пред директна, фронтална и рововска борба. Наспроти нив, тие цело време имале материјално и технички понадмоќен противник. И покрај тоа што биле во повлекување и се наоѓале пред пораз, нацистичките единици одбивале да се предадат и биле фанатично посветени на борба, до крај. За тоа, тие и понатаму располагале со добро организирана и дисциплинирана армија, командувана од многу искусни и способни офицери.

Југословенските, а во тие рамки и македонските борци испратени на фрон-

Ранети борци на Првата македонска бригада на Сремскиот фронт

Ранети борци пред Славонска Пожега. Април 1945

Преврзување ранети борци на Сремскиот фронт

тот, биле претежно многу млади и штотуку регрутирани. Тие немале доволно време за квалитетна подготовка и воена обука. Обуката честопати траела само неколку денови и во многу лоши (зимски) услови, по што веднаш биле испраќани на фронтот, неподготвени и ненавикнати на новиот тип на војување. Истото се однесува и за поголемиот дел од командниот кадар, кој претходно се прославил во партизанската борба, но за кого ова, исто така, претставувало нешто ново и сосема поинакво искуство. Сето тоа, како и фактот дека Титовата армија истовремено морала да се бори и со домашните непријатели (ушташи, четници и останати), довело до тоа последиците од воените дејствија на Сремскиот фронт да бидат многу тешки и да се чувствуваат со генерации подоцна.

Точниот број жртви на Сремскиот фронт и во завршните операции за ослободување на Југославија е многу тешко да се утврди. На разни места се среќаваат различни податоци. Југословенската историографија од комунистичкиот период оперира со бројка од околу 13 500 загинали војници на југословенската армија. Во трудовите од овој период, кои главно се дело на воени офицери и учесници во самите настани, се споменуваат и 1 100 загинали советски војници, како и по неколку стотици бугарски и италијански жртви. На другата страна, процените се однесуваат на преку 35 000 загинали непријателски војници, меѓу кои, покрај германските војници, влегуваат и припадниците на усташките и домобранските единици, лојални на Независна Држава Хрватска.

Поновата историографија, од периодот по распаѓањето на заедничката држава, зборува за многу поголем број жртви меѓу припадниците на југословенската армија, кои, според некои податоци, се движат и над 30 000 лица. Уште посложена е ситуацијата во однос на цивилните жртви. И во двата случаја, постојат мноштво контра-

дикторни и непотврдени бројки, кои треба да се земат со голема резерва.

Истото може да се каже и кога станува збор за борците од Македонија. Според расположливите податоци, низ единиците на 15-от македонски корпус, на Сремскиот фронт и во завршните операции за ослободување на Југославија продефилирале повеќе од 24 000 борци и старешини. Од нив, бројките зборуваат за 1 674 загинали војници, 3 400 ранети и повеќе од 378 исчезнати. Секако и овие податоци не можат во целост да се потврдат и треба да се земат со резерва.

Она што може да се тврди со поголема сигурност е дека најголемиот број жртви меѓу македонските борци паднале за време на самиот пробив на фронтот, поточно, во деновите непосредно по 12 април 1945 година. Преживеаните борци се сеќаваат на овие денови како на најтешките во целокупната кампања, кога биле водени најжестоките борби и дадени најголемите жртви. Некои од нив состојбата на Фронтот ја опишуваат како вистинска касапница, во која партизаните буквално биле покосени. Според тврдењата, само во борбите водени на 12 април 1945 година, македонските единици имале приближно 150 мртви и над 450 ранети борци. Три дена подоцна, на 15 април, во борбите кај Будровац, близу Ѓаково, загинале 210 борци. Многу тешки борби, со голем број мртви и ранети имало и кај Шид, Врпоље, Славонска Пожега и на многу други места.

Ранети борци на лекување во болницата на Сремскиот фронт, 1945 година

Грбови на загинали борци во борбите кај Врпоље. 17 април 1945 година

Грбови на загинали борци од македонските бригади на Сремскиот фронт

Грбови на загинали борци во завршните операции за ослободување на Југославија

Александар Бурзаковски, загина на 5 мај 1945 година, во борбите за ослободување на Загреб

Сребрен Јовановски од Гостивар. Починат на 26 мај 1945 година, од раните добиени во борбите на Сремскиот фронт

Јаја М. Асани од село Чегране, загина на Сремскиот фронт

Пала Бошларска од село Владимирово (Беровско). Борец во санитетската чета на 14-та младинска бригада „Димитар Влахов“. Загината кај Врпоље

Борците и цивилното население

Покрај борците, посебно загрошено било и цивилното население, кое трпело многу тешки последици. Населението кое живеело по линијата на Фронтот и во неговата внатрешност, со месеци се наоѓало прикleshтено меѓу завојувачките страни, секојдневно стравувајќи за своите животи, имотите и за неизвесната иднина. Односот меѓу борците и цивилите бил доста комплексен. Еден дел од народот ги прифатил новите ослободители и искрено се радувал на доаѓањето на крајот на војната. Како потврда за тоа говорат и повеќето фотографии кои се тука приложени. Од друга страна, преживеаните учесници сведочат и за одредени резерви кои постоеле. Така, особено во почетокот, борците биле доста внимателни во разговорите и контактите со мештаните во местата каде влегувале. Ова особено се однесува на земањето вода, храна и останатата помош од населението, без притоа да се провери нејзината безбедност. Слична резерва постоела и од страна на самото месно население кон вооружените и униформирани лица.

Еден друг дел од населението, исто така во значаен број, под притисок на дотогашните усташки и (про)нацистички власти, било принудено да ги напушти своите домови и да се повлекува заедно со нивните разбиени единици. Меѓу ова население имало и такви кои биле отворени поддржувачи и соработници со овие власти, вклучително и такви кои, на еден или друг начин, зеле учество во злосторствата вршени врз партизанските единици и разнородното цивилно население. Последните имале сериозна причина да се плашат од казна за сторените дела и од одмаздата на новите комунистички власти. Дел од овие лица, чија бројка, според некои податоци, достигнува и до неколку десетици илјади лица и самите настрадале во текот на завршните борби и операциите на југословенската ар-

Хорот на 48-та дивизија на Сремскиот фронт

Воената музика на 42-та дивизија во слободен Загреб

Културно-просветна приредба на Сремскиот фронт, село Јаруга, по борбите кај Славонска Пожега

Раководители и борци на Првата македонска ударна бригада се забавуваат во часовите на одмор

мија за чистење на теренот од сите непријателски елементи.

Истовремено, интеракцијата и блиските односи со цивилното население биле од особена важност за новите власти, на што се посветувало и посебно внимание. Така, ретките моменти на затишје од воените дејствија, борците ги користеле за одмор, релаксација и дружење со локалното население. Тоа вклучувало и организирање разни манифестации: агитациско-пропагандни, музички, спортски и други активности, во кои свое учество земало и локалното цивилно население.

Борци на артилериската бригада, 48 дивизија, пред куќата на еден селанец, пред нападот Стрижиовјо-Врпоље. Април 1945

Борци на артилериската бригада, 48 дивизија, во Загреб. Мај 1945 година

Избегани селани се враќаат во Дуго Село – Загреб. Мај 1945 година

Банкет на борците од Шестата македонска бригада во с. Лесично, Словенија, по уништувањето на усташите на планината Бохор

Борци на 42-та дивизија се разонодуваат во слободните часови во Босна

Деца од Босна, воени сирачиња, кои ги издржувала 48-та македонска ударна дивизија. Јуни 1945 година

Борци на артилериската бригада, сликани во Словенија. Мај 1945

Пречек на борците од 48-та дивизија во Горни Обрежац, Словенија. Мај 1945 година

Борци на 48-та дивизија со група селани во Босна

Фудбалскиот тим на 42-та дивизија во Бихаќ. Мај 1945 година

ВРАЌАЊЕТО НА БОРЦИТЕ И НИВНИОТ ДОЧЕК

По завршувањето на воените операции, кон крајот на мај и во текот на јуни 1945 година, македонските единици, заедно со останатите воени сили, постепено започнале да се враќаат во своите републики. Во повеќето градови и села на ослободената земја, низ кои поминувале борците при враќањето, се организирале масовни воени паради, банкети и други свечености, на кои присуствувало мноштво народ. Така, македонските борци посебно забележителен дочек доживеале во Ваљево, Западна Србија, каде, според сведоштвата, се собрал скоро целокупниот народ од градот и пошироката околина.

По враќањето на борците од Сремскиот фронт, слични вакви манифестации биле организирани и низ македонските градови. Една од централните прослави, одржана на главниот плоштад во Скопје, вклучувала дефиле на воените единици, придружувани од оркестар и хорска музика. На свеченоста, пред насобраниот народ и членовите на странските мисии, свои поздравни говори одржале и високи претставници на народните и воените власти на Македонија. Големи народни митинзи, придружени со хорска музика и марш на воените единици се одржале и во Штип, Кочани и други места.

Борците на Третата македонска ударна бригада, 42-та дивизија, се враќаат по завршените операции на Сремскиот фронт. Мај 1945 година

Втората артилериска бригада на парада во Ваљево по враќањето од Сремскиот фронт, на пат кон Македонија. Јуни 1945 година

Композицијата со која патуваа борците на 42-та дивизија на пат за Македонија, по завршените операции на Сремскиот фронт

Дефиле на единиците на Првата и Втората југословенска армија во слободен Загреб

Пречек на ослободителите во Винковци

Борци од 48-та дивизија по враќањето од Сремскиот фронт

Величествен пречек на борците од 48-та македонска дивизија во Скопје, по победата на Сремскиот фронт. 15 јуни 1945

Официри на 48-та македонска ударна бригада, на реката Врбас, на пат за Македонија. Јуни 1945

Дочек на македонските единици во Бјелина, Источна Босна, на враќање од Сремскиот фронт. Јуни 1945

Пречек на борците од 48-та дивизија во Скопје, по победата на Сремскиот фронт. 15 јуни 1945

Величествен пречек на борците од 48-та дивизија во Скопје, по победата на Сремскиот фронт. 15 јуни 1945

Комесарот на 48-та дивизија зборува на големиот митинг во Скопје, по победата на Сремскиот фронт

Претставници на воената и цивилната власт и членови на советската воена мисија на почесната трибина во Скопје, при пречекот на борците од 48-та дивизија. Јуни 1945

Хорот и воената музика на 48-та македонска ударна дивизија во Штип. Јуни 1945 година

Селани од Штипско за време на пречекот на 48-та дивизија. Јуни 1945

Дефиле на борците од 14-та бригада во Кочани, по враќањето од Сремскиот фронт. Јуни 1945

СЕЌАВАЊА И ОБЕЛЕЖЈА

Најзначајно спомен-обележје на овие простори, посветено на овие настани од крајот на Втората светска војна, се наоѓа во близина на селото Адашевци, во Општина Шид, Војводина, Република Србија, во непосредна близина на автопатот Белград-Загреб. Меморијалниот комплекс „Сремски фронт“ е отворен во 1988 година и се состои од Спомен-музеј, Алеја на честа и Сид на кој се вградени плочки со имињата на сите воени единици кои учествувале на Сремскиот фронт. Дополнително, на спомен-плочките во Алејата на честа се наоѓаат имињата на вкупно 15 393 борци кои ги дале своите животи во текот на скоро 7-месечните борби на фронтот. Меѓу нив се наоѓаат 13 500 југословенски војници, 1 100 припадници на советската Црвена армија, 630 борци на Бугарската народна армија и 163 италијански борци. Во делот на југословенските единици и борци, со име и презиме се испишани и 414 загинати борци од Македонија.

Во Македонија, споменот за случувањата на Сремскиот фронт денес се чува, пред сè, во сеќавањата на преживеаните борци – учесници, како и кај нивните потомци и семејствата. Значајни информации за овие настани од нашата историја можат да се најдат и во стручната и популарната литература, како: книги, весници, списанија, мемоари и слично.

Исто така, една улица во скопската општина Ѓорче Петров и во градот Штип се именувани во чест на Сремскиот фронт и учеството на македонските единици во овие завршни операции за победата над фашизмот.

Сеќавања на преживеани борци

...„Ние се надевавме одиме за Прилеп, кога, тие ни рекоа, за Срем... Тргнавме пешки. Од Тетово до Скопје, па од Скопје за Ку-

Приказ на изгледот на фронталната линија на Сремскиот фронт во зимата 1945 година, непосредно пред доаѓањето на македонските единици

Имиња на македонски единици учеснички на Сремскиот фронт, како дел од меморијалниот комплекс „Сремски фронт“

Имиња на загинати борци во состав на македонските единици, поставени во Алејата на честа во меморијалниот комплекс „Сремски фронт“

Имиња на македонски единици - учеснички на Сремскиот фронт, испишани на плочки, поставени на вертикални подзидоци, дел од меморијалниот комплекс „Сремски фронт“

маново. Во Куманово беа построени 15 000 војници. Пак пешки до Врање. Од Врање до Белград, со искршен воз. Нова Пазова, Срем, од Белград на 25 километри. Таму добивме руско оружје. И облека и оружје, наоружани до заби... Значи јануари, февруари, март, се обучувавме. Голема зима, тешки времиња. Композиции проаѓаа покрај нас од Источниот фронт“...

...„12 април, почна офанзивата на Сремскиот фронт. Таму беа вкопани Германците, веќе 3-4 месеци. Вкопани беа по 3 метра во земја.... Јас бев тешка митралеска, пешадија. Пешадија е најтешка ситуација... Покосени беа нашите партизани, покосени. Еден случај имаше, излегоа неколку Германци од една колипка мала. И се предаваат. А ние, пошто видовме колку наши жртви има, истрча еден, од мојата колона, ги покоси. Не е добро. Тоа е за секогаш за осуда. И после имаа наредба да не се чини тоа“...

...„Еден истрча да не чека. Ни носеа храна, вода, ова, никој не пиевме. А еден истрча, дотеран господин, со шешир: ‘Где сте наши браќа’? Никој не му пријде да разговара со него. Што знаеш кој е, вели. Можи бомби носи, ќе не скини. И така отидовме во Винковци. Преспавме, ден преспавме и после продолживме уште 30 километри во Врпоље. И таму 3 дена и 3 ноќи се пукаше. Ранети, умрени... Ни дадоа ориз за јадење, благ ориз, варен. Не бевме јадени. Па се стопли времето после. И продолживме понатака“...

...„Нашата војна, мојата војна заврши на 20 мај. Пред Целје, на 5 километри пред Целје. Таму ни се предадоа Германците. Читава колона... Отадека пешки идевме. Од Целје, Загреб, преку Сава, Бања Лука, Посавина, дојдовме до Ваљево. Во Ваљево, мислите дека се слеа цела Србија. Нè дочекаа, со килими, со цвеќиња, со чуда. Ослободителите!... И дојдовме во Скопје. Шести месец се вративме назад.

Сремскиот фронт? Тоа беше ужас. Тоа беше трагедија“.

(Методија Конески, учесник во НОБ и на Сремскиот фронт. Митралеска чета на Вишораја ударна бригада, 48-ма дивизија)

„Имав 18 години и бев командир на чета со девет минофрлачи на Сремскиот фронт. Таму го запознав Тито, доаѓаше на фронтот во рововите и нè прашуваше: ‘Како сте, борци’? По ослободувањето, во 1954 година, му носев мед зашто имаше проблеми со белите дробови“...

(Антоније Негелковски од Дебар, преживеан борец од Првата македонско-косовска ударна бригада и учесник на Сремскиот фронт)

...„Имам побратим и не знам дали е уште жив, а тој е генералот Илија Радаковиќ. На Сремскиот фронт тој беше комесар на Првата личка бригада, а јас комесар на 14-та македонска младинска бригада „Димитар Влахов“. Кај Банова Јаруга мојата бригада водеше тешки борби. На помош ни дојде Личката бригада. За нашата борба на фронтот Радаковиќ ми вели: ‘Ваква војска досега не сум видел. На еден пункт еден мој пушкомитролезец испукал муниција од 4 митролески гнезда. Загинале митролесците и тој застанал на позицијата и удрил. Како јагленар беше, целиот црн од барут’. Радаковиќ го предложи борецот за народен херој. Од тој момент станавме побратими“...

(генерал-полковник Тодор Аџанасовски. На Сремскиот фронт, волинички комесар на 14-та младинска бригада „Димитар Влахов“)

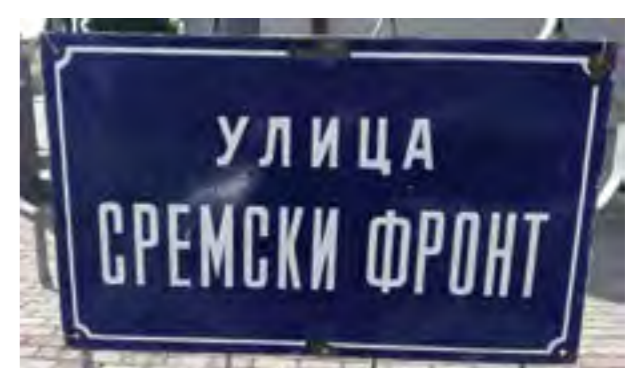
Имиња на загинати борци во состав на македонските единици, поставени во Алејата на честа во меморијалниот комплекс „Сремски фронт“

Имиња на македонски единици учеснички на Сремскиот фронт, дел од меморијалниот комплекс „Сремски фронт“

Имиња на загинати борци во состав на македонските единици, поставени во Алејата на честа во меморијалниот комплекс „Сремски фронт“

БИБЛИОГРАФИЈА

- Димитријевски Марјан, Македонската војска 1944-1945 (преглед на Главниот штаб, бригадите, дивизиите, корпусите и V југословенска армија), Институт за национална историја, Скопје, 1999;
- Куцуловска Галена, Борбениот пат на Петнаесеттиот македонски корпус, Музеј на Македонија, Скопје 1985;
- Симовски Тодор и др. (редакција), Настаните на Скопското Кале на 7 јануари 1945: документи, Архив на Македонија, Институт за национална историја, Матица македонска, Скопје, 1997;
- Пајовиќ Љубоје, Узелац Душан, Челебиќ Милован, Сремски Фронт 1944-1945, Београдски издавачко-графички завод, Београд, 1979;
- Тмушиќ Драгољуб, Сремски Фронт 23. X. 1944 – 13. IV. 1945, Дневник, Нови Сад, 1987;
- Mitrovski Boro, Petaneseti (Makedonski) udarni korpus NOVJ, Beograd 1983
- Vajagić M. Predrag, „Kultura sećanja – Sremски front“, Vojno Delo 3/2017, str. 415-434, 2017;
- Završne operacije za oslobođenje Jugoslavije, naučni skup „Učesnici govore“ 23 i 24 april 1985, Vojnoizdavački i novinski centar, Beograd, 1986.

СВЕДОШТВА

- Конески Методија, Усни сеќавања за неговото учество во НОБ и на Сремскиот фронт, оставени во Музејот на Македонија, Скопје, 19.6.2019 и 28.2.2020;
- „Уште е жив партизанот кој го обезбедувал првото заседание на АСНОМ“, 11 октомври 2017, <https://sdk.mk/index.php/mk/>
- Чаловски Томо, „На генералот има кој да му пишува“, 31 јули 2018, <http://globusmagazin.mk/>

Издавач
МУЗЕЈ НА РЕПУБЛИКА СЕВЕРНА МАКЕДОНИЈА

За издавачот
ЈОВАН ШУРБАНОСКИ

Автор на изложбата и каталогот
ЗДРАВКО СТОЈКОСКИ

Координатори
ИЛИЈА ЦУРЕВ
БОРО БУНТЕСКИ

Соработници
ЕЛИЗАБЕТА КОНЕСКА
АНЕТА ПОПАНТОСКА
МАГДАЛЕНА АВРАМОВСКА
ЕВГЕНИЈ ЛИТОВСКИ

Лектура
ТАТЈАНА НАНКОВА

Дизајн на изложбата
ЈОВАН ИВАНОВСКИ

Графички дизајн и подготовка на каталог
ЛЕОН ЏИНГО

Техничка реализација
ИВАНЧО ВЕЛКОВ
МИХАИЛО АПОСТОЛОВ
ГОРАН ИВАНОВСКИ

Печати
ЕВРОПА 92

Тираж
100

Во оваа прилика, изразуваме благодарност и до персоналот на меморијалниот музеј „Сремски фронт“ од Адашевци, Република Србија, за испратените фотографии со приказот на фронтот и со имињата на македонските единици и загинатите борци, вградени на спомен плочите од нивниот комплекс.

Проектот е реализиран со финансиска поддршка од Министерството за култура на Република Северна Македонија

CIP - Каталогизација во публикација
Национална и универзитетска библиотека „Св. Климент Охридски“, Скопје

355.11(497.7):355.48(497.113)“1944/1945“(083.824)

СТОЈКОСКИ, Здравко

На Срем -Борците од Македонија во завршните операции за победа над фашизмот / [автор на изложбата и каталогот Здравко Стојкоски]. - Скопје : Музеј на Република Македонија, 2021. - 48 стр. : илустр. ; 21x30 см

Библиографија и сведоштва: стр. 41

ISBN 978-9989-917-70-7

а) Сремски фронт -- Втора светска војна -- Борци од Македонија -- 1944-1945 -- Каталогизи

COBISS.MK-ID 53850117

